

DOI 10.47315/archives2022.331.099

УДК 351.755.2:929.535](477.72)«192»

Юлія Коник

кандидатка історичних наук,
заступниця начальника відділу забезпечення
збереженості, обліку, довідкового апарату
та реставрації документів,
Державний архів Херсонської області
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9770-6506>

Олена Крючкова

головна спеціалістка відділу забезпечення
збереженості, обліку, довідкового апарату
та реставрації документів,
Державний архів Херсонської області
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9564-3946>

**ОСОБЛИВОСТІ ВЕДЕННЯ КНИГ
ЗАПИСІВ АКТИВ ГРОМАДЯНСЬКОГО СТАНУ
В УКРАЇНІ У 1920-Х РОКАХ
(на прикладі Херсонщини)**

Анотація. У 1920-і роки відбувалося становлення системи реєстрації й обліку населення у радянській Україні. Розробляючи профільне законодавство, уряд республіки на початковому етапі використовував досвід і традиції релігійних установ, але поступово напрацьовував свої підходи відповідно до того, що саме держава хотіла знати про своїх громадян. **Метою роботи** є розгляд особливостей ведення записів актів громадянського стану (ЗАГС) протягом першого радянського десятиліття. Для висвітлення теми використано **комплекс методів**, серед яких: порівняльний, історико-описовий, історико-хронологічний, аналізу і синтезу, архівної евристики. Термінологічне і граматичне вивчення тексту, зовнішня джерелознавча критика уможливили здійснення атрибуції записів актів громадянського стану. Використання методів індукції та дедукції дозволило опрацювати сукупність конкретних фактів, доповнивши загальну картину життєдіяльності тогочасного українського суспільства. **Наукова новизна.** Джерельною базою дослідження є книги ЗАГС 1920-х років, що зберігаються в Державному архіві Херсонської області. На їх прикладі проаналізовано тенденції і особливості, вочевидь, спільні в роботі органів ЗАГС на всіх українських землях, які на той час перебували під владою рад. **Перспективи подальших досліджень.** З огляду на рівень суспільної затребуваності інформації архівних книг ЗАГС постає необхідність досліджень у багатьох напрямках, як-то: нормативна база діяльності органів ЗАГС, приймання метричних книг від священнослужителів, співпраця з органами

© Ю. Коник, О. Крючкова, 2022

статистики, інформаційний потенціал реєстраційних книг тощо. **Висновки.** Зміст книг ЗАГС, жорстко регламентований численними нормативними документами, насправді постійно піддавався впливу багатьох чинників, зокрема, від малограмотності реєстраторів до банальної нестачі бланків. Досвід практичної роботи показує, що вплив життєвих реалій на якість записів актів громадянського стану іноді був настільки значний, що нині це ускладнює пошук інформації або взагалі ставить під сумнів її достовірність. Тому знання особливостей ведення цих книг потрібне як для успішності генеалогічних розвідок, так і для достовірності висновків у наукових дослідженнях соціально-гуманітарного циклу.

Ключові слова: відділи записів громадянського стану; книги ЗАГС; демографічна статистика; 1920-і роки; Херсонщина; Державний архів Херсонської області.

Реєстрація й облік населення є невід'ємною складовою державного розвитку будь-якого суспільства. Їхні документально зафіксовані результати завжди матимуть не лише наукову, але й практичну цінність, оскільки є важливим інструментом управління і прогнозування. З плином часу вони також стають невичерпним джерелом для широкого спектра історичних досліджень.

Мова піде про книги записів актів громадянського стану (далі – ЗАГС)¹, які були запроваджені в Україні у 1919 р. після приходу радянської влади та дуже швидко витіснили метричні книги релігійних установ. Сама система органів ЗАГС була запроваджена відповідно до декрету Робітничо-селянського уряду України «Про організацію відділів ЗАГС», підписаного у Харкові 20 лютого 1919 р.²

Сьогодні на офіційних сайтах органів державної влади та місцевого самоврядування різних рівнів можна знайти багато публікацій з історії органів ЗАГС України, поява яких обумовлена нещодавнім відзначенням сторіччя цієї системи. Публікації переважно дублюють одна одну, обмежуються стислим викладенням історії обліку населення і переказують зміст основних нормативних актів радянського періоду.

Із точки зору наукової розробленості історія органів ЗАГС УРСР досі залишається маловідомою темою. Однак, документальні результа-

¹ Саме така аббревіатура є коректною для назви органів, які займалися реєстрацією населення в Україні протягом її перебування у складі СРСР, хоча в історичній і довідковій літературі можна зустріти варіанти ЗАЦС, РАГС, РАЦС.

² Собрание узаконений и распоряжений рабоче-крестьянского правительства Украины за 1919 год / Народный комиссариат юстиции. Киев: Печатня С. П. Яковлева, 1919. С. 168. // Цифрова бібліотека історико-культурної спадщини. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/dlib/item/0000126> (дата звернення: 27.01.2022).

ти їхньої діяльності – реєстраційні книги ЗАГС – дедалі більше використовуються як джерела з історії соціально-демографічних процесів в Україні (йдеться, насамперед, про аналітико-статистичні дані загальнодержавного рівня в історичній ретроспективі)³.

Нині перед архівістами й дослідниками постає нагальна потреба у напрацюванні джерелознавчих критеріїв саме для практичної роботи з книгами ЗАГС. Суспільний запит на їхню інформацію постійно зростає; як наслідок активізується робота з оцифрування і оприлюднення цифрових копій книг, що надійшли на постійне зберігання до державних архівів. Між тим, при роботі з цими документами потрібно знати і пам'ятати про особливості їх складання, щоб усвідомлювати пошуковий потенціал і убезпечитися від невірних трактувань. Тому авторки у цій статті ставлять перед собою більш прикладні цілі: висвітлити, наскільки реальність реєстрації демографічних станів могла відрізнятися від нормативних вимог.

Для ілюстрування таких ризиків розглянемо якість ведення книг ЗАГС протягом 1920-х років на прикладі Херсонщини. Йдеться про територію сучасної Херсонської області, яка на той час послідовно входила до складу різних губерній, повітів і округів по обидва боки р. Дніпро. Тому робота органів ЗАГС координувалася з різних центрів (Херсон, Миколаїв, Одеса, Запоріжжя, Катеринослав, Мелітополь) і книги часто перевозилися з місця на місце, аж поки вони не надійшли на зберігання до Державного архіву Херсонської області. У підсумку маємо комплекс документів, неоднорідний за ступенем збереженості ні географічно, ні хронологічно.

1920-і роки у багатьох сенсах можна назвати найбільш знаковим радянським десятиліттям, позначеним кардинальними зрушеннями в політичній, соціально-економічній, ідеологічній сферах. Якраз за книгами ЗАГС ці зміни прослідковуються дуже добре, і є всі підстави вважати, що основні з'ясовані тенденції їх ведення були спільними для підвідділів ЗАГС виконавчих комітетів на всіх українських землях, підконтрольних радянській владі.

³ Гладун О. М., Рудницький О. П. Статистика населення в Україні в 1920–1930-і роки // Демографія та соціальна економіка. 2009. № 2(12). С. 48–57. URL: <https://dse.org.ua/archive/12/5.pdf> (дата звернення: 27.01.2022); Гладун О. М. Нариси з демографічної історії України ХХ століття / НАН України. Інститут демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи. Київ, 2018. 224 с.; Нариси з історії статистики України / О. Г. Осауленко, В. І. Карпов, М. В. Пугачова, М. М. Артем'єв та ін.; редкол.: О. Г. Осауленко (гол.) та ін. Вид. 2-ге, випр. і доп. Київ: Держкомстат України, НДІ статистики Держкомстату України, 1999. 187 с.; Таранон О. Демографічний, національний та соціальний склад населення УСРР–УРСР 1920–1930-х рр. у розрізі повсякденного життя // Наукові записки з української історії. 2012. Вип. 32. С. 126–137. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzzui_2012_32_24 (дата звернення: 28.01.2022).

На Херсонщині влада рад закріпилася протягом 1920 р., і то не з першої спроби. Тоді стан новостворених підвідділів ЗАГС був охарактеризований завідувачем Миколаївського окружного підвідділу як «хаос і безладдя»⁴. Хоча певний досвід організації уже був, оскільки радянські органи управління мали в 1919 р. кількомісячний проміжок часу між Українською Народною Республікою та урядуванням білогвардійської Добровольчої армії. Протягом травня–липня того року було створено Херсонський окружний підвідділ ЗАГС відділу управління губернського виконавчого комітету, Миколаївський і Олешківський міські підвідділи, а також районні підвідділи у м. Херсон⁵, які вже у серпні припинили діяльність у зв'язку з наближенням лінії фронту.

Із весни 1920 р. процес організації місцевих підвідділів ЗАГС на Херсонщині поновився. У 1920 р. розпочали діяльність Дніпровський і Херсонський повітові, а також районні у м. Херсон підвідділи⁶. У 1921 р. відкрилися Генічеський, Каховський, Олешківський, Скадовський, Хорлівський міські підвідділи⁷. Протягом 1920–1922 рр. важко і довго створювалася мережа волосних підвідділів, які вже з весни 1923 р. внаслідок адміністративно-територіальної реформи почали реорганізовуватися у районні підвідділи.

Перші радянські роки були позначені збройними протистояннями, голодом і епідеміями. Робота органів ЗАГС налагоджувалася в умовах украї незадовільного матеріального забезпечення і нестачі кадрів. Грамотні реєстратори траплялися нечасто, доводилося брати просто більш-менш письменних, але й вони мінялися іноді по декілька разів на рік. Роздобути типографські бланки в умовах нестачі паперу і коштів було непросто, тому багато записів складено рукописним способом, іноді – олівцем, на зворотах документів дорадянського періоду, залишках шпалер і т. д. Часто бували ситуації, що надрукували бланки – закінчилося чорнило, з'явилося чорнило – «закінчилися» працівники. Звідси і якість заповнення реєстраційних форм.

У жовтні 1922 р. Миколаївський окружний підвідділ ЗАГС констатував незадовільну роботу повітових відділів управління і волосних виконкомів, які «...не приділяють належної уваги постановці справи ЗАГС. У деяких повітах мережа волосних підзагсів⁸ ще не організована. Волосні підзагси не мають уповноважених. Записи актів громадян-

⁴ Держархів Херсонської обл. (Державний архів Херсонської області). Ф. Р-1857. Оп. 2. Спр. 1. Арк. 47.

⁵ Там само. Ф. Р-430. Оп. 1. Спр. 1. Арк. 1, 15, 33–33зв.

⁶ Там само. Ф. Р-38. Оп. 1. Спр. 38. Арк. 119-119зв.; Ф. Р-1857. Оп. 2. Спр. 1. Арк. 10.

⁷ Там само. Ф. Р-1111. Оп. 1. Спр. 4. Арк. 58; Ф. Р-1858. Оп. 1. Спр. 2. Арк. 63.

⁸ Підвідділи ЗАГС відділів управління волосних виконавчих комітетів.

ського стану, а особливо народження і смерті, реєструються з недостатньою повнотою»⁹.

Тут важливо розуміти, якою була мережа місцевих органів ЗАГС. Згаданий вище урядовий декрет 1919 р. узагалі не передбачав створення сільських підвідділів ЗАГС. Села мали обслуговуватися у волосних центрах, однак життя дуже швидко довело необхідність коригування цього положення. Вже з середини 1920 р. було запроваджено інститут сільських уповноважених волосних підвідділів у селах, де були церкви (тобто найкрупніших), однак вони мали право реєструвати лише народження і смерті¹⁰. Це було половинчате вирішення проблеми, оскільки для записів шлюбів і розлучень все одно потрібно було звертатися до волосних підвідділів, а жителі невеликих сіл однаково не могли отримати жодну послугу ЗАГС за місцем проживання. Тому вже з літа 1921 р. у системі ЗАГС обговорювався намір ліквідувати інститут сільських уповноважених і передати їхні функції секретарям сільрад¹¹. Однак офіційно за 2 роки нічого не змінилося, хоча за фактом книги вели і уповноважені, і секретарі сільрад.

Ситуація зрушилася лише після адміністративно-територіальної реформи 1923 р., коли з ліквідацією волосних підвідділів ЗАГС припинили діяльність їхні сільські уповноважені. Впродовж перехідного періоду секретарі сільрад знов-таки не мали права вести реєстрацію шлюбів і розлучень¹². Тому відповідні записи цього часу можна знайти лише у книгах, які вели підвідділи ЗАГС новостворених районних виконкомів. І лише у 1924 р. були нарешті створені підвідділи ЗАГС при сільрадах, котрі отримали повноваження реєструвати не тільки народження і смерті, а й шлюби і розлучення¹³.

Варто зазначити, що частина населення далеко не одразу сприйняла вимогу обов'язкової реєстрації актів громадянського стану в радянських органах, а продовжувала звертатися до священників¹⁴. Тому сьогодні не має дивувати ситуація, коли відомі місце і час події, і навіть повністю збереглася відповідна книга ЗАГС, однак потрібного запису в ній немає. Це означає, що, як заявник, так і священник проігнорували заборону здійснювати обряд без довідки ЗАГС, і такі випадки були непоодинокими¹⁵.

Це твердження стосується переважно народжень і смертей. Численні смерті в період голоду 1921–1922 рр. так і лишилися незафіксо-

⁹ Держархів Херсонської обл. Ф. Р-430. Оп. 1. Спр. 2. Арк. 8.

¹⁰ Там само. Ф. Р-1858. Оп. 1. Спр. 2. Арк. 21.

¹¹ Держархів Херсонської обл. Ф. Р-1858. Оп. 1. Спр. 5. Арк. 226.

¹² Там само. Ф. Р-430. Оп. 1. Спр. 2. Арк. 18.

¹³ Там само. Ф. Р-1107. Оп. 1. Спр. 40. Арк. 8зв.

¹⁴ Там само. Ф. Р-1111. Оп. 1. Спр. 4. Арк. 25; Ф. Р-1858. Оп. 1. Спр. 2. Арк. 175.

¹⁵ Там само. Ф. Р-1107. Спр. 40. Арк. 19.

ваними. У звіті Херсонського повітового підвідділу ЗАГС за 1922 р. ця ситуація описана промовисто: «...з порівняння реєстраційних цифр підвідділів ЗАГС з даними, наданими до комунвідділу наглядачами міських кладовищ про число похованих, цифри підвідділів ЗАГС в порівнянні складають лише 37% дійсного числа похованих. Така величезна різниця пояснюється головним чином тим, що маси смертних випадків від голоду цілковито вислизали від реєстрації, оскільки підбирані щоденно десятками трупи померлих на вулицях, площах і базарах міста віддавалися землі в братських могилах ніким не розпізнані, вимирали цілі сім'ї, іноді населення цілих кварталів, і не залишалося в живих тих, хто могли дати необхідні для реєстрації померлих відомості. Далі з народних лікарень надходили до підвідділів відомості часто без зазначення прізвищ, імен, віку та інших необхідних даних. Всього за звітний період по місту Херсону зареєстровано 7276 смертей, тоді як за даними комунвідділу цифри ці коливаються між 20 і 21 тисячами»¹⁶.

Інша справа – шлюби і розлучення. Церковні шлюби зазвичай дублювалися у підвідділах ЗАГС, а щодо розлучень, то світські органи реєстрації взагалі не мали конкуренції – після урядового декрету «Про розлучення» від 20 лютого 1919 р. їх буквально «накрив вал» заяв від бажаючих розірвати шлюб.

Зміст записів про народження, шлюб, розлучення та смерть продиктований, природно, формами відповідних бланків. Ось тут і виявляються головні особливості цього виду документів – велике різноманіття бланкових форм та дуже різний підхід реєстраторів до заповнення певних граф.

Форми перших українських радянських бланків були затверджені Інструкцією НКВС УСРР відділам ЗАГС від 1 квітня 1919 р.¹⁷ Протягом наступного десятиліття вони декілька разів змінювалися відповідно до нових інструкцій НКВС УСРР і Центрального статистичного управління УСРР із роботи органів ЗАГС та ведення окремих видів книг: у 1921, 1924, 1926, 1927 рр.¹⁸ До того ж, як на центральному, так і на місцевому рівнях постійно з'являлися допоміжні акти у вигляді додаткових інструкцій, роз'яснень і доповнень. Усе це разом створило складну і досить запутану нормативно-правову базу діяльності органів ЗАГС, яка наразі не є предметом розгляду. Зауважимо лише, що місцеві підвідділи створювали і використовували набагато більше варіацій бланків, ніж передбачало законодавство. Наприклад, тільки про народження можна нарахувати півтора десятка форм, зміст яких де в чому відрізнявся від офіційних.

¹⁶ Держархів Херсонської обл. Ф. Р-430. Оп. 1. Спр. 2. Арк. 1зв.–2.

¹⁷ Там само. Ф. Р-38. Оп. 1. Спр. 38. Арк. 9–9зв.

¹⁸ Там само. Оп. 4. Спр. 11. Арк. 9, 11; Ф. Р-430. Оп. 1. Спр. 47. Арк. 16, 45–63зв.

Варіативність бланків була особливо характерною для початку 1920-х років, коли кожна губернія, повіт і навіть волость вносили свої корективи до їхніх форм. Ось лише декілька прикладів. Районні підвідділи ЗАГС у м. Херсон влітку 1920 р. протягом недовгого часу додавали віросповідання і ступінь грамотності батьків новонароджених і молодят¹⁹, хоча це й не було передбачено офіційними бланками. У Музиківській волості Херсонського повіту у 1921 р. забули вписати до бланків дати укладання шлюбів²⁰. У Нижньоторгаївській сільраді Мелітопольського повіту в 1922 р. додавали національність батьків новонароджених²¹. У Новогригорівській волості Генічеського повіту в 1922 р. проігнорували графу про рід занять батьків²². У Трифонівській волості Херсонського повіту в 1922 р. зазначали національність, віросповідання і навіть рідну мову молодят²³. До бланків про смерть за 1921–1922 рр. підвідділи ЗАГС Дніпровського повіту включали національність померлих²⁴, на відміну від сусіднього Херсонського повіту тощо.

Якщо матеріальне становище органів ЗАГС до середини 1920-х років уже покращилося, то з освіченими кадрами було гірше. Навіть зараз даються взнаки нерозбірливі почерки і низький рівень грамотності працівників сторічної давнини. Алфавітні покажчики, які склалися самими ж підвідділами, містять безліч помилок, оскільки працівник просто не зміг вірно розібрати почерк свого попередника або ідентифікувати адміністративно-територіальну одиницю. З досвіду роботи можна стверджувати, що у ряді випадків до цих покажчиків внесені люди, яких ніколи не існувало, а деякі приписані до місцевостей, які не мають до них жодного стосунку.

Перші бланки були російськомовними і заповнювалися також російською. Єдине поки що виявлене виключення – це перші україномовні записи про шлюб, зроблені Бериславським міським підвідділом ЗАГС одразу після створення у другій половині травня 1920 р.²⁵ Але вже до кінця місяця підвідділ перестав виділятися з-поміж інших і перейшов на російську мову.

Як правило, по мірі віддаленості від освітніх центрів серед реєстраторів/діловодів ЗАГС усе рідше зустрічалися люди з минулим досвідом писарської діяльності. Російська мова записів зазвичай була далекою від канонів. Широко використовувався мовний суржик (*хазайнует*

¹⁹ Там само. Ф. Р-1885. Оп. 1. Спр. 4, 16.

²⁰ Там само. Ф. Р-1857. Оп. 2. Спр. 9.

²¹ Там само. Ф. Р-4057. Оп. 1. Спр. 15.

²² Там само. Спр. 17.

²³ Там само. Оп. 2. Спр. 13.

²⁴ Там само. Ф. Р-1858. Оп. 2. Спр. 36.

²⁵ Там само. Ф. Р-1857. Оп. 2. Спр. 1а. Арк. 1–3.

у себе; женицьина, хлиборобство²⁶), та ще й з додаванням літер, вилучених із російського правопису ще у 1918 р.

Із квітня 1923 р. в УСРР розпочалася українізація усіх сфер державного управління й суспільного життя, яка проходила у руслі загальносоюзної кампанії коренізації. Паралельно відбувалася масштабна адміністративно-територіальна реформа, згідно з якою замість повітів і волостей були створені округи і райони. Цей процес відбувався повільно і нерівномірно. Так, у Херсоні записи актів громадянського стану аж до початку листопада 1923 р. затверджував завідувач повітового підвідділу ЗАГС²⁷, поки півроку організовувався окружний підвідділ.

Так само нерівномірно підвідділи ЗАГС переходили на українську мову. Приміром, Музиківська сільрада Херсонського р-ну зробила це ще у 1923 р.²⁸; Великоолександрівський райвиконком рекомендував це своїм сільрадам у січні 1924 р.²⁹ А от окружний центр Херсон спромігся впровадити україномовні бланки лише з липня 1924 р. Їх надрукували великими накладками і надіслали в усі райони, що в підсумку дуже позитивно позначилося на уніфікації записів.

Якщо районні і сільські реєстратори переважно легко перейшли на українську мову, то в містах українізація просувалася повільніше і важче. Реєстратори старшого віку звикли виключно до російської мови, а їхні молодші колеги, як правило, взагалі не могли похвалитися грамотністю жодною мовою. Обидві ці категорії внесли певну долю плутанини у персональні дані громадян, на чому доцільно зупинитися докладніше.

Розглянемо основні групи даних, які містяться у записах актів громадянського стану.

Прізвища. 1920-і роки стали етапом, коли прізвища частини населення України піддавалися трансформації і закріплювалися у зміненому вигляді при видаванні радянських документів.

Навіть при побіжному ознайомленні з найдавнішими книгами ЗАГС кидається у вічі достатньо вільне поводження з написанням прізвищ. Тут можна виокремити декілька тенденцій.

По-перше, помітно проявилася (особливо у сільських місцевостях) народна традиція додавання закінчень до прізвищ дружин і дітей: батько Крамар – син *Крамаренко*; батько Шульга – донька *Шульгова*; наречений Сердюк – наречена бере прізвище *Сердюкова* тощо.

По-друге, нікуди не щезла церковна традиція, коли українські прізвища століттями підганялися під російський правопис і звучання:

²⁶ Тут і далі курсив наш для позначення прикладів із документів – Ю. К., О. К.

²⁷ Держархів Херсонської обл. Ф. Р-1885. Оп. 1. Спр. 51. Арк. 130.

²⁸ Там само. Ф. Р-4069. Оп. 1. Спр. 4, 6.

²⁹ Там само. Ф. Р-299. Оп. 1. Спр. 8. Арк. 16–16зв.

Горьовий – *Горевой*, Заєць – *Заяц*, *Зайцев*, Курінний – *Куреной*, Недовізій – *Недовезий*, Соливода – *Саліводова*. Тому зараз із ряду прізвищ вже не можна впевнено сказати, які форми були оригінальними: українські Сухина і Товстий чи російські *Сухіна* і *Толстой*.

По-третє, з початком українізації реєстратори (особливо у російськомовних населених пунктах) почали піддавати прізвища зворотному перекладу, як вони собі уявляли правильне написання. Наприклад, людина на прізвище Ковбаса під впливом церкви стала називатися *Колбаса* або *Колбасов*, а в українському радянському підвідділі ЗАГС стала *Ковбасовим*. Прізвища намагалися перекладати і масово наділяли закінченнями *-ів*. Тут уже «дісталось» російським прізвищам: Афанасьєв – *Опанасів*, Єфімов – *Юхимів*, Климова – *Кліміва*. Ця тенденція припинилася лише ближче до кінця десятиліття, і то завдяки активному втручання Наркомату внутрішніх справ, Наркомату юстиції та адмінвідділів, які відповідно до тодішніх мовних норм роз'яснювали сільрадам правила української транскрипції³⁰.

По-четверте, прослідковується елементарна неухважність і допущення помилок: Вассершторм – *Васеритром*, Іоффе – *Йофе*, Колесник – *Калесник*, Озерян – *Озирян*, Шенделевич – *Шинделевич*. При цьому очевидно, що у процесі заповнення бланків ні реєстратор, ні сам заявник не надавали значення тій обставині, що кожен із них пише інший варіант прізвища на одному аркуші. Навіть двійнят на одному бланку могли записати по-різному: *Андреева* – *Андрієва*. Особливо багато різночитань у прізвищах новонароджених та їхніх батьків: *Боженова* – *Божанова*, *Вільтман* – *Вільпан*, *Грембург* – *Гремберг*, *Дудін* – *Дуднік*, *Ельтухов* – *Елентух*, *Патушина* – *Пацутіна*. Іноді прізвище настільки викривлене, що встановити правильність можна лише завдяки супровідним документам, які у ряді випадків залишилися в книгах (медичні свідоцтва, судові рішення тощо).

Сукупність цих підходів, яка нашарувалася на старіші церковні написання, створила ситуацію, коли споріднені люди навіть у межах одного населеного пункту вже мали різні прізвища: *Аліференко* – *Олефіренко* – *Оліференко*, *Діброва* – *Дібров* – *Дубров* – *Дуброва* – *Дубрівний* – *Дубровний*, *Пітюра* – *Пітюренко* – *Пітеров*.

Імена, по батькові. На першому етапі широко розповсюдженим було написання церковнослов'янських форм імен: *Димитрій*, *Іоанн*, *Татіана*. Втім, світські форми швидко почали переважати, причому часто набували народних і побутових форм. Очевидно, що реєстратори не користувалися жодними офіційними переліками імен і не переймалися уніфікацією написання. Більше того: помітно, що імена записували зі слів заявників буквально. Один і той самий реєстратор по-різному писав одне ім'я: *Герасим* – *Гарасько*, *Євгенія* – *Ївга* – *Женька*, *Єфро-*

³⁰ Там само. Ф. Р-170. Оп. 1. Спр. 61. Арк. 20.

синія – Фросина – Пріська, Іларіон – Ларивон, Людмила – Люся, Олексій – Олекса.

Немовлят іноді записували під зменшувально-пестливими іменами: *Марійка, Славік, Юрко*.

І, знов-таки, не вистачало розуміння необхідності уніфікації і підводила грамотність: *Настя Хванасівна, Серьога Івгеньович, Тит'яна Яківлівна, Федир Пантылэйович, Юфім Їлькович*.

По мірі зміцнення радянського ладу серед частини населення стало модним давати своїм дітям нетрадиційні імена (характерно, що це стосувалося майже виключно міст). Тенденція стала особливо помітною з 1924 р., коли після смерті державного очільника СРСР Володимира Леніна ідеологічна пропаганда отримала потужний імпульс. Окрім численних «ленінських» варіацій (*Вілен, Вілора, Віль, Вілья, Владилен, Леніна, Марк-Лен, Нінель*), вшановувалися й інші діячі, які асоціювалися з боротьбою за права пригноблених (*Ванцеті, Гракх, Енгельс, Маркс, Спартак, Ятсен*). Також популярними були революційні мотиви (*Інтерна, Ноябрина, Проледикта, Револьд, Февралін*) і просто звучні «сучасні» слова (*Антена, Воля, Граніт, Металіса, Міліція*). Якщо батьки проявляли завбачливість, то поряд із такими іменами дрібніше або через дефіс писалися традиційні: *Гарібальді-Валер'ян, Компарт-Сергій, Октябрина-Галина*.

Дитяча безпритульність у 1920-і роки була настільки масовою, що «підкидьки» і «знайди» навіть знайшли відображення у бланках записів про народження. Підвідділи ЗАГС реєстрували їх за списками, наданими будинками немовлят і матерів-пролетарок³¹. Таким дітям ще з дорадянських часів традиційно давали прізвище *Питомець*. Однак 1920-і роки принесли новацію, в якій простежується своєрідне почуття гумору працівників соціальних служб: *Безпритульний Віль/Марат/Революція, Покинутий Жовтень/Травень*. Та все ж станом на 1930 р. у цьому помітили (принаймні у Херсоні) певну двозначність і повернулися до звичних *Питомців*.

Окрім імен новонароджених, написання імен і по батькові усіх інших могли скорочувати або навіть обмежуватися першими літерами. Особливо це стосується випадків, коли записи велися не в книгах, а списком. Такі списки були нерідкісні на початку 1920-х років за відсутності бланків або у період масової смертності від голоду 1921–1922 рр. Тому можна лише здогадуватися, яке саме ім'я криється за російськомовним *Ник*. – це може бути Микита, Микола, Никифор тощо.

Значення по батькові взагалі не завжди передбачалося формами бланків, особливо стосовно батьків новонароджених. Тому, хоча під-

³¹ Держархів Херсонської обл. Ф. Р-1885. Оп. 1. Спр. 135. Арк. 155–163а зв.

відділи ЗАГС переважно намагалися їх писати, однак ця інформація є не всюди.

Дати подій. Важливо розуміти, що ні знання дати, ні наявність в архіві книги ЗАГС за потрібний період не гарантують позитивного результату пошуку. У 1920-і роки радянська система реєстрації населення залежала від багатьох суспільно-політичних чинників і лише напружувала свій досвід.

Найменше питань виникає при пошуку записів про шлюби і розлучення, оскільки вони зазвичай записувалися день у день. Тут головне – ступінь збереженості книг.

Смерть могли реєструвати на декілька місяців пізніше, ніж людина власне померла. Це стосується переважно періоду голоду 1921–1922 рр., коли смертність була настільки масовою, що навіть у містах померлих просто не встигали своєчасно записувати. У сільській місцевості до того ж було складніше дістатися до підвідділів ЗАГС через відстані, відсутність транспорту та бездоріжжя. Періодично ті, хто вижили, приносили туди списки померлих, передані з навколишніх сіл, виселків і хуторів.

Немовлята, народжені у період голоду, так само реєструвалися пізніше, іноді навіть у 1923–1924 рр. Факти народження дітей, які одразу померли, навіть не завжди фіксувалися. При порівнянні книг записів про народження і смерть за голодні роки видно, що діти 1921–1922 рр. народження іноді фігурують лише в записах про смерть³², хоча це суперечило нормативним вимогам.

Найбільші розриви в датах події та її реєстрації стосуються саме народжень. Воєнні дії, масові міграції населення, повсюдна втрата метричних книг, високий рівень злочинності спричинилися до того, що багато людей залишилися без особистих документів і мусили поновлювати їх через органи ЗАГС. Явище було настільки масштабним, що прописувалося в усіх інструктивних документах НКВС УСРР стосовно органів ЗАГС.

На жаль, розуміння необхідності ведення окремих книг для поновлених записів прийшло значно пізніше, лише у наступному десятилітті. Протягом 1920-х років їх вели разом із поточними записами під валовою нумерацією; спеціальних бланків не було. Нині це надзвичайно ускладнює пошук, особливо, якщо не відомо, в якому році було зроблено поновлений запис. У такому випадку алфавітні покажчики ЗАГС не допоможуть (якщо тільки укладачі не виділяли їх окремо, а вони цього зазвичай не робили).

Ось промовистий приклад: у 1930 р. Херсонський міський підвідділ ЗАГС склав 2 тис. 63 записи про народження. З них 318 стосува-

³² Там само. Ф. Р-1857. Оп. 2. Спр. 13. Арк. 38зв., 40зв., 41зв. та ін.

лося людей, які народилися у період із 1859 р. до 1929 р., та ще й не всі вони були уродженцями Херсона³³. Отже, без знання року і місця поновлення запису шанси знайти відомості про народження цих людей методом механічного пошуку досить невисокі. Хоча треба акцентувати, що все-таки простежується тенденція поновлення записів у зв'язку з досягненням повноліття. У такому випадку, якщо відомий рік народження, можна додати до нього 16 років і спробувати знайти поновлений запис у відповідній книзі.

Поновлені записи часом виглядають досить курйозно, оскільки до бланків зазвичай вносилися відомості, актуальні не на час події, а саме на час складання запису. Скажімо, дитина народилася в 1869 р. і записана первістком у своїх батьків, яким 68 і 73 роки відповідно, і проживали усі вони на хуторі Червоний Жовтень Новоолександрівської сільради. Вік і адресу батьків проставлено явно на момент поновлення запису. Хоча й тут не було єдиного підходу. Іноді вік батьків зазначали той, який був на момент народження дитини. Або й так: у межах одного бланка частина відомостей стосувалася року народження, а частина – року поновлення. Наприклад, народжена в 1915 р. дитина могла бути вже шостою у своєї 19-річної матері.

Запис про народження заміжньої жінки могли виписувати вже на її прізвище у шлюбі, тобто у 1864 р. у батьків *Калюжних* народилася дівчинка *Войтеняк*.

Іноді поновлені записи містять посилання на постанови народних судів, якими встановлювався факт народження дитини в попередні роки. Але, наскільки можна судити, зазвичай підставою були слова самих заявників, на яких і покладалася уся відповідальність за достовірність даних. Таким чином, до інформації поновлених записів треба ставитися дуже обережно і бажано перевіряти їх за допомогою інших доступних відомостей.

Також при пошуку записів про народження варто пам'ятати, що дітей, народжених в останні дні календарного року, реєстрували на початку наступного року.

Національність («народність»). Слідуючи попередній імперській традиції, суспільство не одразу почало розмежовувати поняття національної ідентичності і віросповідання. Перші бланки 1919–1920 рр. не передбачали ні того, ні іншого, хоча на місцях додавали графу «Віросповідання». Православний – означало українець, росіянин або білорус, і у масовій свідомості громадян не виникало потреби в уточненні.

Із 1921 р. державу почала цікавити національність громадян, і місцеві підвідділи ЗАГС продовжили записувати слов'янське населення як *православних*, але здебільшого вже фігурував термін *руські*; іноді його

³³ Підраховано за: Держархів Херсонської обл. Ф. Р-1885. Оп. 1. Спр. 134–137.

деталізували: *руська-українка, руський-великорос* і навіть *руський-козак*. А от, наприклад, Музиківський волосний підвідділ ЗАГС із самого початку чітко називав своїх громадян українцями.

У національних сільрадах при позначенні національності загалом швидше відійшли від *іудеїв, католиків, менонітів* тощо.

Інструкція НКВС і ЦСУ УСРР від 19 січня 1924 р. із ведення записів про народження нарешті прямо вказала, що не слід писати взагалі «руський», а потрібно розрізнити українців, росіян і білорусів³⁴. Ця вимога друкувалася на зворотах обкладинок усіх книг записів про народження. І тут видно, як багато залежало від реєстраторів. Так, у Херсонському окружному підвідділі ЗАГС протягом 1924–1926 рр. працювала реєстраторка, яка росіян записувала *росіанами*, а українців усупереч інструкції продовжувала писати *руськими* (хоча представників інших національностей називала вірно). А ще вона часто робила це російською мовою, тому виходило *русский* – отже, вже розумілося начебто як росіянин. Потім вона йшла у відпустку, і в іншого реєстратора херсонці знову ставали переважно українцями³⁵.

Оскільки зведення з книг ЗАГС бралися за основу статистики національного складу населення України, то можна тільки припускати, скільки викривлень потрапило туди завдяки подібним записам. Утім, як і до особистих документів громадян, сімейної історії та національного самоусвідомлення в цілому.

Починаючи з 1928 р., графа про національність зникла з бланків і з'явилася знову вже у наступному десятилітті. Однак у випадку, якщо підвідділи ЗАГС продовжували використовувати старі бланки, імовірність знайти такі відомості все ж існує.

Місця реєстрації і проживання. Обов'язковими елементами всіх бланків ЗАГС були графи про місце складання запису і місце постійного проживання громадян. Додатково з кожного виду громадянських станів могли зазначати – а могли й не зазначати, – місце народження дитини, місце укладання шлюбу, який підлягав розірванню, місце смерті і поховання, місце проживання лікаря, який видав довідку тощо.

Отже, у книгах ЗАГС можна знайти багато географічної інформації, однак для цього потрібно добре орієнтуватися у тогочасних локаціях. Як відомо, протягом 1920-х років в адміністративно-територіальному устрої радянської України відбулися значні зміни. Десятиліття розпочиналося з реформування волостей, повітів і губерній, а завершилося районами, напряду підпорядкованими столиці – Харкову. Це був час масового виникнення нових населених пунктів унаслідок розселення старих сільських громад, заселення колонізаційних земельних фондів,

³⁴ Держархів Херсонської обл. Ф. Р-430. Оп. 1. Спр. 47. Арк. 45зв.

³⁵ Там само. Ф. Р-1885. Оп. 1. Спр. 58, 85.

організації радгоспів і комун. Вони отримували нові назви, або додавали до старих префікс *Ново-*, або взагалі довгий час залишалися пронумерованими *дільницями*. У межах однієї губернії чи округу могло бути по декілька сільрад і населених пунктів з однаковими назвами. На території одного великого села могли існувати 2-3 сільради, причому різнойменні.

Масштабні зміни (як-то створення районів) іноді впроваджувалися впродовж місяців, тоді як місцеві (наприклад, перейменування населених пунктів) часом відбувалися лише на папері, або навпаки – закріплювалися без офіційного розпорядження.

Приміром, у листопаді 1921 р. Стародомузлянська сільрада Іванівської волості Мелітопольського повіту Запорізької губернії була перейменована в Ленінську. Ця назва не прижилася, однак реєстратор встиг видати записи про народження по Ленінській сільраді, яку можна ідентифікувати лише за позначками *б.с.д.* (тобто *бывшая Старая Домузла*)³⁶. До складу сільради входило лише одне село Стара Домузла, у 1946 р. перейменоване в Міжлуки. Протягом радянського періоду село територіально належало до Запорізької і Катеринославської губерній, Мелітопольського округу, Дніпропетровської і Херсонської областей, Іванівського і Нижньосірогозького районів, Стародомузлянської, Міжлуцької, Новосеменівської та Української сільрад і, зрештою, в 1979 р. було виключене з облікових даних адміністративно-територіальних одиниць Херсонської області. Це далеко не найпоказовіший приклад набору знань, які знадобляться для якісного пошуку відомостей з історії села або конкретного сільського роду.

Міські підвідділи ЗАГС у написанні адрес проявляли консерватизм. У Херсоні на десятому році радянської влади могли писати *Воронцовська, буд. Скарлато*, або одну й ту саму вулицю називати то радянськими, то попередніми назвами (при тому, що масове перейменування вулиць відбулося у 1927 р., і всі будинки вже давно мали номери). Сам Херсон теж писали по-різному: *г. Херсон, г. Хер., г. Х.*

Взагалі реєстратори ЗАГС часто скорочували, спрощували, а то й викривлювали географічні назви: *Брз* (Березнегувате), *Вкахівка* (Велика Каховка), *Н-Олекс.* (Новоолександрівка або Новоолексіївка), *Раківка* (ім. Раковського), *Чирполяна* (Червона Поляна), та ще й не переймалися розбірливістю почерків. Тому за результатами пізнішого науково-технічного упорядкування можна зустріти серйозні помилки в географічній ідентифікації книг ЗАГС.

Рід занять, професія, місце роботи. У сільській місцевості протягом 1920-х років цілковито переважало хліборобство у власному господарстві, і лише під кінець десятиліття у записах почали з'являтися члени артілей і товариств зі спільного обробітку землі (ТСОЗ).

³⁶ Держархів Херсонської обл. Ф. Р-4057. Оп. 1. Спр. 4.

Міське населення було представлено широкою палітрою занять. Вони далеко не завжди записувалися так докладно, як того вимагали бланки, однак записи все ж дають загальне уявлення: *грущіца, землі-устрийщик, извозщик, матрос парохода, совслуж, трактатажниця, формацевка, шлюпашиник* і т. д.

У випадках дитячих смертей, число яких було катастрофічно великим, рід занять писали як *младенець, дівчина, парубок*. Тут також явно прослідковуються слова заявників: так, померлий син сільського священника записаний як *отрок*³⁷.

Розглянутими категоріями далеко не обмежуються відомості, які можна знайти у книгах ЗАГС. Це і вік батьків/молодят/розлучених/померлих, і дошлюбна чисельність дітей у подружжя, і причини смерті та місце поховання померлих, і багато іншої інформації в залежності від різновиду бланків. Така інформація становить інтерес як для генеалогічних, так і історико-статистичних досліджень, однак треба зважати на якість і повноту заповнення.

Наступний суттєвий аспект – це зміни і виправлення у книгах ЗАГС, які найчастіше стосуються прізвищ, імен та по батькові. Вони вносилися у випадках усиновлень, добровільних змін або виявлених помилок у відомостях. Але підстави таких виправлень зазначені далеко не завжди, і ще рідше проставлені офіційні позначки на кшталт «виправленому вірити». У цьому сенсі церковні книги велися значно скрупульозніше. А в підвідділі ЗАГС *Носовський* раптом без жодних пояснень міг стати *Сорокіним, а Васильович – Вільгельмовичем*³⁸. Очевидно, раніше до цих записів були прикладені постанови народних судів або інші пояснювальні документи, але при науково-технічному упорядкуванні книг ЗАГС такі документи часто не брали на зберігання.

Стосовно внесення змін до особистих даних звертає на себе увагу й така деталь: хоча записи велися у 2-х (а то й у 3-х) примірниках, зміни зазвичай вносилися лише в один. Це пов'язано з надсиланням примірників книг до вищих органів ЗАГС і статистики, тому має значення, який саме примірник зберігається нині в архівній установі. Якщо ж їх більше одного, то при порівнянні не важко знайти різночитання³⁹.

Закономірно постає питання контролю над складанням записів актів громадянського стану. У декреті Раднаркому УСРР «Про організацію відділів ЗАГС» від 20 лютого 1919 р. нагляд за діловодством місцевих підвідділів покладався на окружні/губернські підвідділи ЗАГС⁴⁰.

³⁷ Там само. Ф. Р-1857. Оп. 2. Спр. 13. Арк. 58зв.

³⁸ Там само. Ф. Р-1885. Оп. 1. Спр. 134. Арк. 271. Спр. 135. Арк. 239.

³⁹ Там само. Ф. Р-1858. Оп. 2. Спр. 36.

⁴⁰ Собрание узаконений и распоряжений рабоче-крестьянского правительства Украины за 1919 год. ...

Із 1920 р., коли радянська влада встановилася вже на тривалий час, велику увагу почали приділяти налагодженню демографічної статистики, а отже – співпраці місцевих структур ЗАГС і статистики. Інструкція НКВС і Центрального статистичного управління УСРР із проведення обліку природного руху населення 1920 р. поклала нагляд за правильною складання записів актів громадянського стану безпосередньо на волосних статистиків⁴¹. Щоправда, судячи зі стану записів, вони не часто інспектували роботу підвідділів, оскільки й без того мали надзвичайно широке коло обов'язків.

Цією ж інструкцією була закріплена вимога, щоб органи ЗАГС щомісяця надавали статистичним бюро примірники книг і відомості про рух населення. А вже у грудні 1921 р. НКВС УСРР визнав, що через невиконання цієї вимоги Республіка не має точних зведень про демографічну ситуацію і посилив контролюючу сторону відділами управління губернських виконкомів⁴².

Із 1924 р. відповідальність за правильність ведення книг ЗАГС у сільській місцевості була покладена на райвиконкоми і голів сільрад, у містах – на завідувачів установ ЗАГС, а контроль за цим доручався знову ж таки органам державної статистики⁴³. Інструкції вимагали вести книги і статистичні картки «читально і точно», а за неретельне виконання погрожували Карним Кодексом УСРР⁴⁴. У циркулярі органам виконавчої влади від 16 лютого 1924 р. ВУЦВК проголосив курс на «ліквідацію хиб» у роботі органів ЗАГС: «Без чіткої та вичерпуючої праці ЗАГС не можна провадити щорічне вирахування кількості населення, неможливою стає планомірна праця Наркомздоровля (лікарська мережа, санітарні заходи), Наркомоса (шкільна мережа, заходи по Соцвиху), Наркомвійськсправ (мобплани, терчастини), НКЮ⁴⁵ (зміцнення революційної підсвідомості), Помдитини⁴⁶ (вирахування кількості дітей), НКВС, ЦСУ та інших органів»⁴⁷.

Звісно, і реєстратори, і завідувачі місцевих підвідділів як посадові особи й самі були зобов'язані дотримуватися нормативних вимог у своїй роботі, але тогочасне службове листування рясніє підтвердженнями фактів їх порушення з різних причин. Можна стверджувати, що несвоєчасність, неповнота або взагалі неподання статистичної інформації органами ЗАГС на початку 1920-х років носили настільки масовий характер, що відчутно вплинули на достовірність української радянської

⁴¹ Держархів Херсонської обл. Ф. Р-1111. Оп. 1. Спр. 4. Арк. 49–50.

⁴² Там само. Арк. 65–65зв.

⁴³ Там само. Ф. Р-172. Оп. 1. Спр. 59. Арк. 2.

⁴⁴ Там само. Ф. Р-430. Оп. 1. Спр. 47. Арк. 45зв.

⁴⁵ Народний комісаріат юстиції УСРР.

⁴⁶ Центральна комісія допомоги дітям при ВУЦВК.

⁴⁷ Держархів Херсонської обл. Ф. Р-172. Оп. 1. Спр. 59. Арк. 3.

демографічної статистики. Однак масштаби цього впливу ще належить дослідити.

У результаті діяльності усіх цих ланок державного управління Україна зараз має вкрай неоднорідний комплекс архівних документів із реєстрації та обліку населення довоєнного періоду. Але навіть попри значні втрати у ході Другої світової війни збережена джерельна база цілком достатня для здійснення глибоких історичних досліджень, із поправкою на сказане вище стосовно витоків радянської статистики.

Однак у розрізі персоналій до інформації книг ЗАГС потрібно ставитися дуже обережно і усвідомлювати вплив людського фактора у сфері, де логічно було б очікувати максимальної чіткості. Фактично реєстратори підвідділів ЗАГС мали певну свободу: могли видозмінювати прізвища, «встановлювати» національність, визначати ступінь повноти даних тощо. Багато залежало від службової свідомості як працівників органів ЗАГС, так і тих, хто перевіряв їхню роботу.

Без знання особливостей ведення записів актів громадянського стану навіть наявність їхніх архівних копій не завжди забезпечує від невірної трактування інформації. Тому краще довіряти їх пошук і «прочитання» працівникам архівних установ, які можуть зробити це професійно.

Загалом можна стверджувати, що книги ЗАГС, які зберігаються в архівних установах України, потребують комплексного джерелознавчого аналізу. Водночас для якісного його проведення постає необхідність досліджень у багатьох напрямках, як-то: власне історія організації органів ЗАГС, нормативна база їхньої діяльності, приймання метричних книг від священнослужителів, співпраця з органами статистики, інформаційний потенціал реєстраційних книг тощо. Також, безумовно, окремого висвітлення заслуговує історія науково-технічного упорядкування і архівного фондування книг ЗАГС.

REFERENCES

1. Gladun, O. M. (2018). *Narysy z demografichnoi istorii Ukrainy* [Essays on the demographic history of Ukraine]. Instytut demografii ta socialnykh doslidzhen imeni M. V. Ptuhy NAN Ukrainy. [in Ukrainian].
2. Gladun, O. M., Rudnytsky, O. P. (2009). Statystyka naseleння v Ukraini v 1920–1930-i roky [Population statistics in Ukraine in 1920s–1930s]. *Demografiia ta sotsialna ekonomika*, 2 (12), 48–57. Retrieved from <https://dse.org.ua/arhive/12/5.pdf> [in Ukrainian].
3. Osaulenko O. H., Karpov V. I. , Puhachova M. V. & Artemev M. V. (Comps.). (1999). *Narysy z istorii statystyky Ukrainy* [Essays on the history of statistics of Ukraine]. Osaulenko O. H. (Ed.) 2nd ed. Kyiv. [in Ukrainian].
4. *Sobranie zakoneniij i rasporyazhenij raboche-krestyanskogo pravitelstva Ukrainy za 1919 god (1919)* [Collection of legalizations and orders of the workers’

and peasants' government of Ukraine for 1919]. Kiev. Retrieved from <http://irbis-nbuv.gov.ua/dlib/item/0000126> [in Russian].

5. Tarapon, O. (2012). Demografichny, natsionalny ta sotsialny sklad naselennia USRR-URSR 1920–1930 rokiv u rozrisi povsiakdennogo zhyttia [Demographic, national and social composition of the population of the USSR-USSR 1920s–1930s in the context of everyday life]. *Naukovi zapysky z ukrainskoi istorii*, 32, 126–137. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzzui_2012_32_24 [in Ukrainian].

Yuliia Konyk

Candidate of Historical Sciences,
Deputy Head of the Department
of Ensuring Preservation, Stocktaking,
Finding Aids System and Restoration of Documents,
State Archives of Kherson Region
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9770-6506>

Olena Kriuchkova

Chief specialist of the Department
of Ensuring Preservation, Stocktaking,
Finding Aids System and Restoration of Documents,
State Archives of Kherson Region
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9564-3946>

PECULIARITIES OF CIVIL STATUS ACTS RECORDS KEEPING IN UKRAINE IN THE 1920s (on the Example of Kherson Region)

Abstract. In the 1920s the systems of registration and accounting of the population in the Soviet Ukraine were formed. In developing the relevant legislation, the government of the republic initially used the experience and traditions of religious institutions, but gradually it developed its own approaches in accordance with what the state wanted to know about its citizens. **The purpose of this work** is to consider the peculiarities of keeping of records of civil status during the first Soviet decade. A set **of methods** was used to cover the topic, including comparative, historical and chronological, as well as the methods of analysis and synthesis and archival heuristics. Terminological and grammatical study of the text, external source criticism made it possible to make attribution of the records of civil status. The use of methods of induction and deduction allowed working out a set of specific facts, complementing the general picture of life of Ukrainian society at that time. **The scientific novelty.** The records of civil status of the 1920s stored in the State Archives of the Kherson Region are chosen as the source base of the research. Their study can help to understand the trends and features, apparently common in the work of departments of civil registration in all Ukrainian lands, which were under the rule of the Soviets at that time. **Prospects for further research.** Due to

public demand of archival information, there is need of further researching in many directions, i. e. a normative base of the work of departments of civil registration, taking of metric books from clergy, co-operation with statistic agencies, informative potential of registration books, etc. **Conclusions.** The contents of the records of civil status, strictly regulated by numerous government documents, were constantly under the influence of many factors, from the illiteracy of registrars to the banal lack of forms. Practical experience shows that the impact of realities of life on the quality of records of civil status was sometimes so significant that now it complicates the search for information or even calls into question its reliability. That is why it is necessary to know the specifics of this records for both the success of genealogical research and the reliability of scientific conclusions in social sciences and humanities.

Key words: departments of civil registration; records of civil status; demographic statistics; 1920s; Kherson region; State Archives of Kherson Region.